

מ – מבקשי מקלט / מסתננים

אין לי ארץ אחרת: התמודדות אישית עם דילמה¹

שרון נעים

תקציר

בדרום תל-אביב חיות זו לצד זו אוכלוסיות ישראליות ממיצב סוציו-אקונומי נמוך ומבקשי מקלט מאפריקה. יש הרואים את הבאים ממדינות אפריקה כאנשים רדופים הזכאים למקלט בישראל ויש הרואים בהם מסתננים הנכנסים לישראל באופן לא מוצדק, הפוגעים בביטחון התושבים המקומיים ואשר צריכים להיות מוחזרים לאפריקה. במסה זו אתאר את הקונפליקט הפנימי שנוצר אצלי בעקבות מצב זה, ואת הדרך אותה עברתי בנסיון להגיע להכרעה בה. אכתוב על התגבשות הקונפליקט, על התהליך עצמו ולבסוף על מסקנותיי מהתהליך הלימודי לתחום החינוך והצעותיי ליישום. מסה זו מהווה דוגמה לדרך חקירה שאני מבקשת להמליץ עליה בפני הקורא, בפרט בהקשר לחינוך.

אין לי ארץ אחרת	לא אשתוק, כי ארצי
גם אם אדמתי בוערת	שינתה את פניה
רק מילה בעברית חודרת	לא אוותר לה,
אל עורקיי, אל נשמתי	להזכיר לה,
בגוף כואב, בלב רעב	ואשיר כאן באוזניה
כאן הוא ביתי	עד שתפקח את עיניה

(אהוד מנור)

בדרום תל-אביב חיות זו לצד זו אוכלוסיות ישראליות ממיצב סוציו אקונומי נמוך ואוכלוסיות של מבקשי מקלט מאפריקה. יש הרואים באנשים שהגיעו ממדינות אפריקה כאנשים רדופים הזכאים למקלט בישראל ויש הרואים בהם מסתננים הנכנסים לישראל באופן לא מוצדק, הפוגעים בביטחון התושבים המקומיים ואשר צריכים להיות מוחזרים לאפריקה. במאמר זה אתאר את הקונפליקט הפנימי שנוצר אצלי בעקבות מצב זה, ואת הדרך אותה עברתי בנסיון להגיע להכרעה. אכתוב על התגבשות הקונפליקט, על התהליך עצמו ולבסוף על הסקתי מהתהליך הלימודי לחינוך והצעותיי ליישום. מאמר זה מהווה דוגמה לדרך חקירה שאני מבקשת להמליץ עליה בפני הקורא לשימוש בחינוך ובכלל.

שנת 2014 בדרום תל-אביב, אוכלוסיות ישראליות ממיצב סוציו אקונומי נמוך ואוכלוסיות של מבקשי מקלט מאפריקה חיות זו לצד זו. בשלום?

משנת 2007 התרחבה חדירת אנשים הנמלטים לישראל דרך הגבול עם מצרים ממדינות אפריקה (בעיקר אריתריאה וסודן) עקב מצבי מלחמה ומצבים מסכני חיים אחרים במדינותיהם. חדירה זו החלה משנות ה-90 של המאה ה-20 והצטמצמה משמעותית בשנת 2013, זאת בעקבות הקמת גדר בגבול ישראל-מצרים. לאחר כניסתם לארץ הגיעו

¹ המסה מבוססת על עבודה בסמינריון בנושא זכויות אדם שנכתב בהנחיית ד"ר נעמי יוספסברג (2014).

רבים מאותם אנשים לשכונות דרום תל-אביב, שם התמקמו לצד תושבי השכונות שרובם ממיצב סוציו אקונומי נמוך. למרות הקמת הגדר ומניעת החדירה, נושא ה"הסתנות מאפריקה" נותר רלוונטי ודינאמי גם בשנת 2014.

יש הרואים באנשים שהגיעו דרך גבול זה כאנשים רדופים הזכאים למקלט בישראל ויש הרואים בהם מסתננים הנכנסים לישראל באופן לא מוצדק, פוגעים בביטחון התושבים המקומיים ואשר צריכים להיות מוחזרים לאפריקה. במסה זו אתאר את הדרך אותה עברתי בניסיון להגיע להכרעה אישית בנושא. למען הנוחות אשתמש במושג "מבקשי מקלט" לאורך המסה כדי לתאר את הבאים מאפריקה (למעט במקומות מסוימים).

מבנה המסה מתוכנן בצורה דומה לתהליך החשיבה אותו עברתי בניסיון להגיע להכרעה בדילמה. תחילה אכתוב על התגבשות השאלה, לאחר מכן על התהליך עצמו ולבסוף אכתוב על הסקתי מהתהליך הלימודי לחינוך. מסה זו היא דוגמה לדרך חקירה שאני מבקשת להמליץ עליה בפני הקורא לשימוש בחינוך ובכלל, בחלק האחרון של המסה ניתן לראות דוגמות ליישום בחינוך.

התגבשות השאלה

במסגרת לימודי בסמינר נחשפתי לסרטון משנת 2012 שערכו תלמידי הישיבה התיכונית לאומנויות בר-אילן (artyeshivabi, 2012), אותו הציג רב הישיבה הרב בני פרל. שם הסרטון הוא "עובדים זרים, סודאנים אריתראים ועוד", ובו מצולמים אנשים ברחובות דרום תל-אביב על רקע מילות השיר שכתב אהוד מנור ושרה גלי עטרי "אין לי ארץ אחרת". חשתי שניתן לראות סרטון זה משתי נקודות מבט: האחת, דרך העיניים של אזרחי שכונות דרום תל-אביב, אשר שרים את מילות השיר על עירם לאחר הגעת מבקשי המקלט וחשים שעירם נלקחת מהם; השנייה, דרך העיניים של מבקשי המקלט הרוצים להישאר כאן מתוך תחושה שאין להם מקום אחר לחיות בו והמשוועים לקבלה. סרטון זה העלה אצלי את השאלה (שניסוחה הסופי גובש בהמשך הדרך): **האם ובאילו מידה ונסיבות קיימת הצדקה לאפשר למבקשי המקלט לחיות ולעבוד בישראל, לאור טענת אוכלוסיות ישראליות מוחלשות שהדבר פוגע בהן?** (לפני קריאת ההמשך אמליץ לקורא לצפות בסרטון, שקישור אליו נמצא ברשימת המקורות). לאחר הצפייה בסרטון זה והדיון הכיתתי שהתנהל בעקבותיו, החלטתי להתעמת עם הדילמה הזאת. יכולה הייתי, כמו בנושאים רבים אחרים, לחבר ידע כללי קיים עם ניחושים והכללות שנראות הגיוניות, ולמצוא תשובה שנשמעת הגיונית בה אוכל להשתמש ובזה להסתפק, אך דרך כזו איננה התמודדות אמיתית עם הדילמה. כאשר חינוך לעתיד שרוצה לסייע לחניכיה להתמודד עם דילמות ולא להשאירן "באוור", הרגשתי שעלי לעבור בעצמי תהליך של רכישת ידע ונימוקים מבוססים לצורך גיבוש עמדותי בנושא; זאת, בדומה לטכניקת הלמידה המבוססת-פרויקטים, בה התהליך חשוב ולא רק הפתרון (שלפעמים אף ידוע מראש).

התהליך

בתחילת הדרך כתבתי בצורה אינטואיטיבית על דף את כל מה שאני יכולה לכתוב על הנושא, הטכניקה בה השתמשתי היא כתיבה ללא הפסקה (גם אם הדבר דרש ממני לכתוב מתי הפסקתי או איבדתי את חוט המחשבה) וניתוח הכתוב לאחר מכן (למה שמתי לב, מה אני צריכה לדעת ולבדוק וכן הלאה). כתיבה זו וניתוחה סייעו לי לגלות באיזה כיוון עלי להמשיך. בשלב הראשון הבנתי כי כרגע אין בידי מידע מספק להתמודדות עם הדילמה. ראשית, איני יודעת באיזה מושג להשתמש ביחס לאלו המגיעים מאפריקה - מסתננים? עובדים זרים? מבקשי מקלט?; ובהמשך לכך - האם יש להם זכויות בעניין השהות בארץ? והאם יש זכויות לתושבי השכונות שלא יותר לבאים להישאר? שנית, התברר לי שלא שמעתי או קראתי לעומק את הקולות של תושבי השכונות מול הקולות של מבקשי המקלט. משעמדותי על החוסרים שלי בידע בנושא, החלטתי ללמוד אותו באופן יותר מעמיק.

שלב א': הכרת הזכויות הרלבנטיות

התמקדתי בשתי זכויות אדם המנויות בהכרזת האו"ם לכל באי העולם בדבר זכויות האדם (1948), שהיא הבסיס לזכויות האדם בכל מדינות החברות באו"ם: הזכות למקלט מדיני - "כל אדם זכאי לבקש ולמצוא בארצות אחרות מקלט מרדיפות" (סעיף יד להכרזה), והזכות לביטחון אישי - "כל אדם יש לו הזכות לחיים, לחירות ולביטחון אישי"

(סעיף ג). לגבי הזכות לביטחון אישי הרגשתי שאין צורך להרחיב, כיוון שהייתה לי קונקרטיה דיה - על המדינה להגן על חיי תושביה, כמו כן לא מצאתי אמנות המפרטות אותה. לגבי הזכות למקלט מדיני נשאלו השאלות - מיהו פליט? מהו מעמדו?

בחיפוש אחר תשובה לשאלות אלו הגעתי לאמנה בדבר מעמדם של פליטים (1951). אמנה היא מסמך המפרט זכות מסוימת אשר לא הורחבה דיה בהכרזה או מחיל זכויות על אוכלוסיה מסוימת שלא הוזכרה; בפרט, אמנה זו מבוססת על ההכרזה, מרחיבה ומתקפת אותה; מדינה החותמת על האמנה מחויבת לקיים את הכתוב בה (עם או בלי הסתייגויות). לאחר קריאה באמנה, הבנתי כי פליט הינו אדם אשר נמלט מארצו בשל היותו נרדף מטעמי גזע, דת, אזרחות, השתייכות לקבוצה חברתית או להשקפה מדינית ואינו יכול לחזור למדינתו עקב כך; כאשר האמנה מפרטת מהו התהליך אשר אדם צריך לעבור כדי שיוכר כפליט, מה הזכויות המגיעות לו מהמדינה שהכירה בו וכן את חובותיו כלפי המדינה המכירה. ראיתי כי האמנה תקפה לגבי מאורעות שקרו לפני שנת 1951 ובאזור אירופה, ותהיתי מה לגבי אנשים אשר ביקשו מעמד של פליט במקומות שהם מחוץ לאירופה, ובישראל בפרט - האם הם אינם זכאים לאותן הזכויות המפורטות באמנה? בדיקה נוספת העלתה כי אמנה זו עודכנה בשנת 1967 בפרוטוקול בדבר מעמדם של פליטים, שם השמיטו את הגבלות הזמן והמיקום שלה, כך שהזכות לקבל מעמד של פליט בנסיבות המנויות באמנה אכן רלוונטית גם לגבי מדינת ישראל כיום.

לאחר שהבנתי את ההגדרות העקרוניות והתהליך התיאורטי לקבלת מעמד של פליט המופיע בהכרזה ובאמנה, הרגשתי שכעת אני צריכה לדעת כיצד הדברים מתנהלים בפועל, שכן מבלי לדעת את החוק או המדיניות הנהוגה אי אפשר לדון בצורה קונקרטית בנושא או להתמודד עם הדילמה. למדתי את חוקי המדינה הנוגעים בדבר ואת יישומם בפועל, כיוון שקיים מידע רב מאוד בנושא חשוב היה לסנן מתוכו את המידע שסייע לי להשלים את החסר ביחס למידע הדרוש לדיון בסוגיה, לא להרחיב מדי אך גם לא להמעיט ולהחסיר מידע. העבודה על החלק הזה הזכירה לי משחק קלפים בו משתנים רצפים בלי סוף, אני משנה את מיקומם של סעיפים עד שאני רואה שהם מתאימים בדיוק במיקום שמסייע להבנה ודיון בהמשך הסוגיה - אני מאמינה כי "משחק" זה סייע לי להכיר ולהבין את המידע הזה לעומקו. למדתי על חוקי מדינת ישראל הקשורים לשתי הזכויות, על מעמדו של פליט במדינה, על דרך הגשת הבקשה למקלט והבנתי כמה זה לא מוסדר במדינה.

כידוע, למדינת ישראל אין חוקה. מעמדה של הכרזת העצמאות של מדינת ישראל (1948) נתון לוויכוח, והיא בעיקרו של דבר מסמך בעל חשיבות ערכית-משפטית האמור להנחות את רשויות השלטון בעבודתן. במדינת ישראל הזכות לביטחון אישי מוגנת על-ידי חוק יסוד: כבוד האדם וחירותו (1992), לצד חוקים שונים כמו חוק חומרי הנפץ (1954) וכן התיקון הרביעי לחוק למניעת הסתננות (2013) עליו נמתחו ביקורות נרחבות (ארחיב עליו בהמשך).

אם כך, מדינת ישראל מחויבת להגן על ביטחון אזרחיה (בצורה יחסית, למשל מצבי מלחמה נוגדים את הזכות הזאת אך בסופו של דבר גם הם אמורים להיגזר ממנה). הזכות למקלט מדיני מעוגנת בכך שהמדינה חתמה על האמנה והפרוטוקול. אם כך, מדוע מהנתונים שלמדתי גיליתי שבעניין מעמדם ומצבם של מבקשי המקלט אין מדיניות מסודרת וראויה ולא נחקקו חוקים המסדירים את הנושא? במקרים רבים ישנן תקנות מנחות או החלטות שמתבצעות בסיס לגופו של כל מקרה ספציפי, זאת למרות שמדינת ישראל חברה בוועדה המנהלת של נציבות האו"ם לפליטים, ולמרות שבהצטרפותה לאמנה היא מחויבת לחוקק חוקים בעניינם של פליטים. אם כן, נשאלת השאלה מדוע לא מוחזרים למדינותיהם כל אותם מבקשי המקלט שנכנסו לישראל באופן לא חוקי, ואשר בעקבות אי חקיקה מסודרת לא נבדק מעמדם?² על פי פינקלשטיין (2014) מבקשי המקלט המגיעים מאריתריאה וסודן לישראל זכאים להגנה קבוצתית - מצב ביניים בו מבקשי המקלט רשאים להישאר בשטח המדינה מכוח אישור זמני אותו עליהם לחדש כל שלושה חודשים, ללא זכויות של פליט; הגנה קבוצתית זו ניתנת למבקשי המקלט שעל פי נציבות האו"ם

² בפרוטוקול מספר 12 מיישבת הוועדה לבחינת בעיית העובדים הזרים של הכנסת (2013), נטען כי מדינת ישראל נמנעת מטיפול או התמודדות עם הבקשות למקלט מדיני המוגשות לה. הנתונים לגבי מבקשי ומקבלי המקלט בשנים האחרונות: החל משנת 2009, אז התחילו לבדוק את הנתונים, הוגשו קרוב ל-14,500 בקשות למקלט; מתוכן נבדקו קרוב ל-11 אלף בקשות ומתוכן, מספר מבקשי המקלט שהוכרו כפליטים בין השנים 2009 ל-2013 הוא 24.

נשקפת סכנה לחייהם במידה ויוחזרו לארץ מולדתם או אף למצרים דרכה עברו לישראל. את רובם הגדול לא ניתן להחזיר לארצות מוצאם והם מקבלים הגנה קבוצתית כמבקשי מקלט, בעיקר אלו המגיעים מאריתריאה ומסודן.

החוק למניעת הסתננות (1954) - אשר רלוונטי לשתי הזכויות - הוא חוק שנחקק לשם התמודדות עם הסתננות (בעיקר פלסטינית) לישראל וקבע שורה של עבירות הקשורות בהסתננות וכן כי ניתן להעמיד את המסתננים לדין. בשנת 2011, כתוצאה מהסתננות הולכת וגוברת לישראל דרך מצרים מאריתריאה וסודן הוצע תיקון השלישי לחוק. תיקון זה נועד להחליף ולעדכן את פרק העונשין בחוק הקיים וכן להסדיר את גירושו של המסתנן מהארץ והחזקתו במשמורת עד למועד הגירוש. התיקון לחוק אושר בשנת 2012 ונפסל על ידי בג"ץ בשנת 2013³ בנימוק שיש בו סתירה לחוק יסוד: כבוד האדם וחירותו. התיקון הרביעי לחוק זה, אושר בדצמבר 2013 ומאפשר לכלוא מבקשי מקלט המגיעים לישראל מאפריקה למשך שנה ללא משפט בכלא "סהרונים", ולהחזיק מבקשי מקלט לתקופה שאינה מוגבלת ב"מתקן שהייה פתוח" - מתקן "חולות"; כאשר כל מי שמזומן להגיע ל"חולות" ונמנע מלהגיע אליו, או מנסה לברוח ממנו, יכנס לכלא סהרונים לשנה ויוחזר למתקן לאחר מכן. לטענתם של ארגוני זכויות האדם בישראל, מה שמכונה על ידי המדינה "מתקן שהייה פתוח" אינו אלא מחנה מעצר מבודד בלב המדבר בניהול שירות בתי הסוהר, הכולל ספירות שלוש פעמים ביום, תוך הטלת עונשים כבדים על אי ציות לנהלים. בקריאת דברים אלו מתעוררת השאלה, האם תנאים אלו תואמים את האמנה? סעיפים שונים לתיקון זה בוטלו על ידי בג"ץ⁴ בנימוק כי הם מהווים פגיעה שאינה מידתית בזכויות האדם של מבקשי המקלט. בפסק דין זה נקבע ברוב קולות כי פרק ד' לתיקון (מרכז שהייה למסתננים - הוראת שעה) יבוטל ומתקן שהייה "חולות" ייסגר בתוך שלושה חודשים, וכמו כן בוטל הסעיף לפיו ניתן להחזיק במשך שנה בכלא "סהרונים" מבקשי מקלט שנכנסו לישראל לאחר החלת החוק.

חשבתי: כמה אירוני שמדינת ישראל, מדינה אשר חתומה על הפרוטוקול והאמנה ויותר מכך - סייעה בניסוחה ובכתיבתה, לא מיישמת את הכתוב בה. יש לציין, כי על פי משה (2013) מדינת ישראל הינה המדינה היחידה באיחוד האירופי בה אנשים נמצאים במצב דמוי פליטות - זהו מצב בו אנשים שוהים מחוץ למדינת מוצאם ועומדים בפני סכנות דומות לסכנות בהם עומדים פליטים, אך עדיין לא הוסדר מעמדם כפליטים. זאת, משום שמבחינת סיוע בדיור, מבקשי המקלט שוהים במתקן שהייה פתוח (שנמצא בתהליכי סגירה) ולא ניתנת להם אפשרות לדיוור במימון הממשלה (רבים מהם ישנים ברחובות ובפארקי תל-אביב); מבחינת תעסוקה, לאנשים הנמצאים תחת הגנה קבוצתית אין אישור עבודה, אך המדינה לא אוכפת זאת; סיוע כלכלי ניתן לאנשים אלו רק במצבי חירום; וחוק חינוך חובה חל על ילדיהם. לצד זאת, ישראל מחזירה פעמים רבות מבקשי מקלט לארצות מוצאם בניסיונות שספק אם ניתן לומר שהן מתיישבות עם הוראות האמנה. כך למשל, בעקבות הכרזת העצמאות של דרום סודן, ישראל "החזירה מרצון" כאלף בני אדם דרך מדינה שלישית לסודן (צפון ודרום), בעקבות סיום ההגנה הקבוצתית והצטרפותה של דרום סודן לאו"ם; מבקשי המקלט חתמו על טופס "החזר מרצון" לאחר שהובהר להם כי אם לא יחתמו עליו יושארו במעצר לתקופה ממושכת (בעקבות התיקון השלישי לחוק למניעת הסתננות שהיה אז בתוקף), וכך הושבו למדינתם באופן חשאי דרך מדינה שלישית. אם כן, את המילה "רצון" אפשר להעמיד בסימן שאלה - ארגוני זכויות האדם בישראל מגנים זאת בכל תוקף ואומרים כי מבקשי המקלט למעשה גורשו שלא כדין, ואילו אזרחי דרום-תל-אביב מברכים על כך ורוצים שהתנהלות זו תימשך.⁵

שלב ב': הכרת דעות הצדדים

לאחר שלמדתי את המצב המשפטי והעובדתי לגבי זכויות מבקשי המקלט, עניין אותי להכיר את דעות תושבי השכונות בנושא - מה באמת מפריע להם בעובדה שרבים ממבקשי המקלט גרים בסמיכות אליהם?

³ בג"ץ 7146/12, 7146/12 נג'ט סרג' אדם ואח' נ' כנסת ישראל ואח' (16.9.2013).

⁴ בג"ץ 7385/13, 8425/13 איתן - מדיניות הגירה ישראלית ואח' נ' ממשלת ישראל ואח' (22.9.2014).

⁵ ראו האתר הקהילתי של שכונות דרום-תל-אביב, 2013 : <http://www.south-tlv.co.il/article7989>

הגעתי לאתר האינטרנט הקהילתי של שכונות דרום תל-אביב, שם קראתי כתבות רבות המביעות עמדה בנושא. דוגמה אחת היא כתבה משנת 2012 המכריזה על הקמת המטה להצלת דרום תל-אביב, הוא המטה המאוחד של תושבי דרום תל-אביב לשיפור איכות החיים בשכונות ופתרון "בעיית המסתננים". מטרתו המרכזית היא "לזעוק את זעקת תושבי השכונות" על האפליה וההזנחה רבת השנים שהובילה, לטענת הכותבים, להצפה של אלפי שוהים בלתי חוקיים. חברי המטה גיבשו נייר עמדה, בו הם מפנים אצבע מאשימה לעיריית תל-אביב כאחראית על המצב הקשה שקיים באזור. הם טוענים כי העירייה איבדה שליטה על האזור עוד בשנות ה-90 וכתוצאה מכך הרחיקה את התושבים הוותיקים ומשכה פנימה שכבות אוכלוסיה חלשות.⁶ בתגובות לכתבה זו ושכמותה, בהודעות ובתגובות ברשתות החברתיות, ובמחאות אותן ארגנו תושבי השכונות, ניתן לראות ולשמוע עוד הרבה התבטאויות בנושא, שרבות מהן הן כנגד מבקשי המקלט. בכתבה אחרת באתר זה כותבים כי ידוע שלמען השוהים הבלתי חוקיים קיימים שלושה עשר ארגונים ועמותות, אשר עמלים בזירות התקשורתיות ובכך מקבלים מימון וסיוע, בעוד לצד תושבי השכונות עומדים, לטענתם, ארגונים מעטים וחלשים יותר - "המרכז למדיניות הגירה ישראלית" ו-"הפורום המשפטי למען ארץ ישראל". עוד כתוב באתר כי בניסיון לגייס כספים לטובת מאבק תושבי השכונות הוקמה "עמותת תל-אביב דרום" על ידי נציגויות משכונות דרום העיר. תושבי השכונות שואלים את עצמם מדוע ארגוני זכויות האדם אינם עומדים לצידם, וטוענים כי התקשורת תמהר לציין מקרי רדיפה של שוהים בלתי חוקיים אך תמנע מלעשות כך במקרה ההפוך בו למשל יותקף אזרח ישראלי על-ידי מבקש מקלט.⁷

דוגמה נוספת לעמדה המבקשת לגרש את מבקשי המקלט ניתן למצוא בדברי חברת הכנסת איילת שקד מהבית היהודי, העומדת בראש "השדולה להשבת המסתננים לארצם" ואשר לה משויכת האמרה "הם לא פליטים, הם מסתננים". בבלוג שכתבה שקד (2011)⁸ לאתר mako היא טוענת כי המסתננים אינם מבקשי מקלט, אלא מהגרי עבודה אשר יצאו ברצון ממולדתם בכדי להשתכר טוב יותר. היא מחזקת את דבריה על ידי הצגת דבריו של מרואיין מאריתריאה לכתבה שקראה שאמר "כל אריתריאה רוצה לבוא לישראל", וטוענת כי השמועה על "המדינה המובטחת" פשטה באפריקה; וכי המדינה היהודית הדמוקרטית בסכנה דמוגרפית מפני "מהגרי העבודה" מאפריקה. בתגובות לבלוג ניתן לראות רבים התומכים בדבריה, אך גם כאלה שאומרים שלא יהיה אף אחד אחר שיעבוד בעבודות בהם הזרים עובדים (סיעוד, ניקיון וכדומה). בבלוג אחר שכתבה שקד (2012)⁹ היא כותבת שתושבי השכונות משלמים מיסים וקנסות על לכלוך והרס שזורעים הזרים, וטוענת כי מאז שנכנסו הזרים לשכונות יש צפיפות נוראה בדירות, רעש ביום ובלילה, הזנחה סביבתית, אלימות, עבריינות ושיכרות וכי הדבר מסכן את בטחון התושבים ולא נותן להם מנוח. בתגובות תומכות לבלוג זה מציעים מגיבים לארגונים ולאנשים התומכים בזרים לבוא ולחיות בדרום תל-אביב בעצמם, הם "מבטיחים" לתומכים בזכויות הזרים כי דעתם תשתנה וכי עד שלא יחוו בעצמם חיים בשכונות מצוקה לצד זרים הם לא באמת ידעו על מה הם מדברים; מצד שני יש תגובות רבות המכנות את שקד "גזענית".

לאחר קריאה, הבנתי כי ארגונים כמו "הפורום המשפטי למען ארץ ישראל" וכן "השדולה להשבת מסתננים לארצם" (אשר בראשה, כאמור, נמצאת חברת כנסת) אינם מינוריים כל-כך - התושבים טוענים למינוריות אך למעשה הם נהנים מהתמיכה של גופים פוליטיים מהימין.

חשוב היה לי להכיר גם את הקולות שמנגד. מול עמדות תושבי השכונות ותומכיהן נראה את תגובות ואמרות מבקשי המקלט וארגוני זכויות האדם העומדים לצידם. כדוגמאות אציג את ארגון א.ס.ף וכן את אחד ממנהיגי מחאתם של מבקשי המקלט - מואתסם עלי, מבקש מקלט מסודן שהגיע לארץ בשנת 2007 והשתקע בתל-אביב, ניתן לראות אותו

⁶ שם, 2012 - <http://www.south-tlv.co.il/article2331>

⁷ שם, 2014 - <http://www.south-tlv.co.il/article12533>

⁸ <http://www.mako.co.il/video-blogs-ayelet-shaked/Article-357c978ecb73431006.htm>

⁹ <http://www.mako.co.il/video-blogs-ayelet-shaked/Article-6f70eb9fbe72831006.htm>

מתראיין בכלי התקשורת וכן בפרויקט עדויות מבקשי המקלט באתר Youtube בו מתנדבים מראיינים מבקשי מקלט (Nadav Harel, 2013).¹⁰ מואתסם עלי מספר על החיים הפשוטים אך הסבירים והנעימים לפני מלחמת האזרחים והמרד בסודן. הוא מדבר על המלחמה בחבל דארפור, שכאשר פרצה למד באוניברסיטה והצטרף לתנועה לשחרור סודן, ובמהלכה גילה כי משפחתו עברה למחנה פליטים (בו היא נמצאת עד היום). הוא מספר כי לא יכול היה לשוב לדארפור כשרצה בכך ועל המעצרים, האלימות וההתעללות שעבר שם. בסופו של דבר החליט לברוח מסודן מחוסר ברירה, למרות הקושי בהשגרת המשפחה והחברה מאחור. הוא מוסיף ומספר על הבריחה מסודן - בתחילה למצרים, בה אף קיבל אשרת תייר אך סבל מרדיפות השלטון שהיה ביחסים דיפלומטיים עם סודן; ולכן, לאחר לבטים רבים לאן לברוח החליט לברוח לישראל דרך סיני, על אף שהחוק הסודני אוסר על הגעה לישראל. הוא מספר כי התנהגו אליו יפה בסיני ובכניסה לארץ, אך ברגע שהגיע לכלא סהרונים החלה תקופה קשה נוספת בה תנאי חייו היו קשים מנשוא. בפרק הרביעי הוא מספר על תל-אביב ואומר כי ללא התראה שוחרר מהכלא וקיבל כרטיס נסיעה לתל-אביב לשם נסע שברשותו רק הבגדים שעל גופו, שם היה מבולבל מאוד והציעו לו להגיע לגינת לוינסקי. בסוף העדות הוא אומר שהוא מזדהה עם תושבי דרום תל-אביב ואומר שהממשלה צריכה לדאוג להם; אך כיוון שהיא לא עושה זאת הם נשארו אנשים חלשים, ואלהים צירפו אנשים עוד יותר חלשים (מבקשי המקלט) שלא בוחרים להיות שם אך לשם מכוונים אותם, ואין להם אפשרות אחרת. לדבריו, למרות המצב הקשה אי אפשר להאשים את מבקשי המקלט, וטוען כי בשיתוף פעולה של תושבי השכונות ומבקשי המקלט אפשר לשפר את המצב. הפתרון הראשון שהוא מציע הוא פיזור מבקשי המקלט בארץ. בדומה לרבים מתושבי השכונות, הוא טוען שאפשר לפתור את הבעיה אך הממשלה לא רוצה לעשות זאת, וכי מבקשי המקלט מבינים את התושבים ואת הבעיה הביטחונית של המדינה וכן את הדאגה הדמוגרפית. על כך הוא אומר כי בסופו של דבר מבקשי המקלט לא רוצים להישאר בישראל כל חייהם, הם מתגעגעים מאוד לארצם ולבני משפחתם, אבל במצב הנוכחי בארצותיהם אין הם יכולים לעזוב. בתגובה לטענות כי מבקשי המקלט לוקחים מקומות עבודה פוטנציאליים של ישראלים, השיב כי לא באו כדי לקחת מקומות עבודה של אחרים, ומדבר על סוג העבודות בהן הם עובדים וטוען שאף אחד לא היה רוצה לעבוד בהם. לדבריו, כל רצונם של מבקשי המקלט הוא בהגנה עד שיהיה שלום במולדתם והם יוכלו לחזור אליה.

בכתבה *מזאץ* מיום 22.9.2014, אשר נוגעת לתגובות מבקשי המקלט על ההחלטה לביטול התיקון לחוק ההסתננות, נכתב כי מבקשי המקלט שמחים על הביטול ואומרים כי כעת הם רוצים להגיע לליבם של התושבים ושל הכנסת.¹¹ הם קוראים לשיתוף פעולה למען תושבי השכונות ומבקשי המקלט, ומבהירים כי ההפגנות שלהם מעולם לא היו כנגד התושבים אלא כנגד מדיניות הממשלה. בתגובותיהם הם מחזקים את עדותו של עלי.

חשוב היה לי לראות מה חושבים ואומרים התושבים עצמם משכונות דרום תל-אביב ותומכיהם ומה חושבים מבקשי המקלט ותומכיהם; בסופו של דבר אני מבינה כי טענותיהם לא כל כך שונות זו מזו, שני הצדדים באופן כזה או אחר מאשימים את המדינה במצב - תושבי השכונות מאשימים אותה במצב אליו הם הגיעו (שכונה מוחלשת) ומבקשי המקלט מאשימים במדיניות שאינה מתוקנת.

שלב ג': גיבוש מסקנות

בסופו של דבר לאחר קריאת הדברים הללו והכרת המצוי והרצוי הגעתי למסקנה כי המדיניות של ישראל כלפי תושבי השכונות וחוסר המדיניות כלפי מבקשי המקלט היא זו שיוצרת את הקונפליקט ביניהם, וזו אכן דעתי.

בחיפוש מידע נוסף שיאשש את מסקנתי נתקלתי בהצעות למדיניות הגירה לישראל, האם יכול להיות פתרון טוב למה שקורה כאן? מההצעות שקראתי אציין את אבינרי, אורגד ורובינשטיין (2009), הם מציעים לאפשר כניסה סלקטיבית למדינה אך לקיים מדיניות מקלה לאחר הכניסה; לחוקק חוק הגירה מקיף ועדכני הקולט בתוכו את

¹⁰ פרויקט עדויות מבקשי המקלט - : <https://www.youtube.com/watch?v=aU9e9rkoRyo&list=PLzMTgDPyMK-UG0p0jeSWRCxQkpXF05Is7>

¹¹ ליאור, א וסליידר, ש. (2014.9.22) : <http://www.haaretz.co.il/news/law/1.2441404>

האמנה בדבר מעמדם של פליטים; להציב מטרות ברורות להיקף הגירה אפשרי; לא לאפשר כניסה למהגר אשר עלול להוות סכנה לשלום הציבור; להכין רשימה של מדינות "בטוחות" אשר ניתן להשיב אליהן את אזרחיהן; ועוד. ארגון סיוע לפליטים ולמבקשי מקלט בישראל (א.ס.ף, 2014) מציע אף הוא פתרונות אלטרנטיביים למדיניות הממשלה - הצעתו הכללית היא לאמץ מדיניות המקלה על מבקשי המקלט ולקבוע מנגנונים מתאימים לשם כך; לאפשר למבקשי המקלט לעבוד באופן חוקי, ובכך לאשר להם אפשרויות פרנסה סבירות ולמנוע את ריכוזם באזורים מוחלשים (מה שיוצר בעיקר את הדילמה אשר אנו מנסים להכריע); ה לאפשר להם גישה לשירותי רווחה, בריאות וחינוך (הארגון טוען כי למרות חוק חינוך חובה, איך שוויון בתחום החינוך); ולבסוף, בנושא השכונות המוחלשות אשר מושפעות מהשתקעות גבוהה של מבקשי מקלט, מציע הארגון להשקיע משאבים נוספים במקומות הללו מה שיתרום לדעתו הן לתושבים והן למבקשי המקלט.

אם יש הצעות רלוונטיות והגיוניות לפתרון הבעיה, מדוע המדינה לא פועלת בכיוון זה?

לדעתי, ריכוזם של מבקשי המקלט במקומות כמו דרום תל-אביב שהם מקומות חלשים ממילא הוא שגוי וצריך לפזר אותם בארץ. רבים מתושבי השכונות מנסים לצאת מהמצב אליו הם נקלעו (מבחינת מגורים, שכנים, כלכלה ועוד) - לטענתם, כתוצאה מהזנחת הממשלה במשך שנים והגעת שכבות אוכלוסיה חלשות לאזור. ריכוז גבוה של מבקשי מקלט אשר יכולות הפרנסה והחינוך שלהם מועטות והתרבות ממנה הם מגיעים שונה מהותית (מבחינת מבנה קהילתי, ערכים ועוד) עלולים לפגוע בניסיון זה. עם זאת אני חושבת שאנחנו צריכים לקלוט אותם ולסייע להם לחיות חיים שלווים ובטוחים ואל לנו לגרשם. יתרה מזאת אני מאמינה כי רצוי שהממשלה תבדוק בקשות מקלט לגופן ולא תדחה ותתעלם מהן ובכך אולי תסגן אנשים שלא אמורים להיות כאן ותפנה מקום לאלה מהם שכן.

מתהליך לימודי לחינוך

עד כאן כתבתי את התהליך שעברתי בדרך לבירור עמדתי בנושא מבקשי המקלט בתל-אביב. ניסיתי להראות איך מציאת מידע מסוים הובילה לחיפוש מידע אחר, עוררה שאלות, בלבלה, הבהירה ועוד. ה"מסע" הזה היה משמעותי מאוד עבורי ולדעתי, תיאור הדרך אותה עברתי יכול לסייע לאנשינושות החינוך להדריך את חניכיהם בדרך שתעודד חקירה עצמית בנושאים שונים ותהיה משמעותית גם עבורם (הן מבחינה אקדמית והן מבחינה אישית). הדבר דומה לשיטת החינוך PBL - למידה מבוססת פרויקטים. באתר משרד החינוך (2015) כתוב כי "בשיטה זו מאורגן תהליך החקר סביב פרויקט - תוצר המניע את פעילויות התלמידים. הלמידה כרוכה בהשלמת מטלות מורכבות שהתוצאה שלהן היא בד"כ "ארטיפקט" - תוצר מוחשי כגון דגם, ציור, מסמך מדיניות, הצגה, שיר וכדו'. התלמידים מציגים את התוצר שלהם בפני קהל (פרזנטציה), מסבירים אותו, מגנים עליו ומבצעים רפלקציה על תהליך הלמידה"¹². למדתי שיטה זאת במהלך לימודי ולדעתי שילובה בתכנית הלימודים חשובה ומועילה לילדים מגילאי גן ואילך.

אם אנסה לסדר את התהליך שעברתי על פי השלבים זה ייראה בערך כך:

1. בחירת נושא
2. כתיבה אינטואיטיבית אודותיו
3. ניסוח השאלה
4. חיפוש מידע
5. עדכון ואשרור מידע
6. חיבור הנתונים
7. מסקנות \ נייר עמדה \ הצעת מדיניות

¹² משרד החינוך:

אציע להתאים את התהליך הזה לילדים (כל אישואשת חינוך בדרכו) ובכך להפוך את תהליך הלימוד לנגיש ומעניין. הצעה אחת למשל יכולה להיות פרויקט אשר בסופו ינסחו החניכים הצעת מדיניות בנושא מסוים למדינת ישראל - בדרך לפיתרון הם ילמדו על מערכת החוקים במדינת ישראל, על זכויות האדם ועל דברים רבים אותם עברתי אני בדרכי לגיבוש עמדותי בסוגית מבקשי המקלט. אפשרות אחרת היא ליצור יצירת אומנות אשר מבטאת את תחושות התלמידים בעקבות תהליך הלמידה.

תוצרים רבים, תהליכים רבים וחקירה ממושכת ומעמיקה יכולים להיווצר בשימוש בשיטה הזאת; התהליך שעברתי אני הוא דוגמה לכך. גם אם החניכים לא יגיעו לתשובות חד משמעיות בנוגע לדילמה שאותה ביקשו לחקור, הרי התהליך שיעברו, החשיבה והחשיבה הביקורתית הם החשובים. מכאן על אישואשת החינוך שקוראים את המסה ומעוניינים לפעול כדוגמתה להתאים את הנושא, התכנים והתוצר לגיל חניכיהם ושאר התהליך יבוא כבר מהם.

מקורות

אביניר, ש., אורגד, ל. ורובינשטיין, א. (2009). התמודדות עם הגירה גלובלית: מתווה למדיניות הגירה לישראל. עבוד: מרכז מציל"ה. נדלה ב-16 לאוקטובר 2014:

http://www.metzilah.org.il/webfiles/fck/file/Immigration_Book%202.pdf

א.ס.ף. (2014). מבקשי מקלט בישראל. נדלה ב-22 באוקטובר 2014:

http://assaf.org.il/he/sites/default/files/%D7%9E%D7%91%D7%A7%D7%A9%D7%99%20%D7%9E%D7%A7%D7%9C%D7%98%20%D7%91%D7%99%D7%A9%D7%A8%D7%90%D7%9C%20%D7%A4%D7%91%D7%A8%D7%95%D7%90%D7%A8%202014_0.pdf

האתר הקהילתי של שכונות דרום תל-אביב:

(2012, 25 ביוני). בלעדי: הוקם "המטה להצלת דרום תל-אביב". נדלה ב-16 באוקטובר 2014: <http://www.south->

tlv.co.il/article2331

(2013, 27 בפברואר). בחשאי ודרך מדינה שלישית, ישראל החזירה לאחרונה כאלף מסתננים לצפון סודן. נדלה ב-21

באוקטובר 2014: <http://www.south-tlv.co.il/article7989>

(2014, 16 במרץ). תחקיר בלעדי: הכסף הגדול של ארגוני הסיוע למסתננים והשפעתו על זכותם של תושבי דרום ת"א

לחיים נורמליים. נדלה ב-21 באוקטובר 2014: <http://www.south-tlv.co.il/article12533>

יוספסברג, נ. (2014). קורס סמינריון בנושא זכויות האדם. מכללת סמינר הקיבוצים. תל-אביב.

ליאור, א וסליידר, ש. (2014, 22 בספטמבר). מבקשי המקלט: שמחים על הצעת בג"ץ, חוששים מהבאות. הארץ.

נדלה ב-22 בספטמבר 2014: <http://www.haaretz.co.il/news/law/1.2441404>

משה, נ. (2013). מדיניות כלפי מבקשי מקלט באיחוד האירופי ובמדינות מרכזיות בו. עבור: הוועדה המיוחדת של

הכנסת לבעיית העובדים הזרים. נדלה ב-23 בספטמבר 2014:

<http://www.knesset.gov.il/mmm/data/pdf/m03308.pdf>

משרד החינוך. (2015). למידה מבוססת פרויקטים (PBL). נדלה ב-28 בינואר 2015:

http://cms.education.gov.il/EducationCMS/Units/Mazkirut_Pedagogit/OfekPedagogi/Aaracha/PBL.htm

פינקלשטיין, א. (2014). זרים שאינם אזרחים בישראל - סקירת נתונים ועמדות. נדלה ב-17 באוקטובר 2014 :

<http://izs.org.il/papers/foreigners.pdf>

שקד, א. (2011, 13 לצדמבר). הם לא פליטים הם מסתננים [בלוג]. נדלה ב-24 באוקטובר 2014 :

<http://www.mako.co.il/video-blogs-ayelet-shaked/Article-357c978ecb73431006.htm>

שקד, א. (2012, 26 ליוני). הזרים מלכלכים, התושבים משלמים [בלוג]. נדלה ב-24 באוקטובר 2014 :

<http://www.mako.co.il/video-blogs-ayelet-shaked/Article-6f70eb9fbe72831006.htm>

artyeshivabi. (2012). עובדים זרים, סודאנים, אריתראים ועוד [קובץ וידאו]. נדלה ב-25 באוקטובר 2014 :

<https://www.youtube.com/watch?v=Cp6KTh0THQ>

Nadav Harel. (2013). פרויקט עדויות מבקשי המקלט [קובץ וידאו]. נדלה ב-22 לאוקטובר 2014 :

<https://www.youtube.com/watch?v=aU9e9rkoRyo&list=PLzMTgDPyMK->

[UG0p0jeSWRCxQkpXF05ls7](https://www.youtube.com/watch?v=aU9e9rkoRyo&list=PLzMTgDPyMK-UG0p0jeSWRCxQkpXF05ls7)

הכרזות, אמנות, חוקים ופסקי דין:

- הכרזת העצמאות של מדינת ישראל (תשי"ח - 1948).
- ההכרזה לכל באי העולם בדבר זכויות האדם (1948).
- האמנה בדבר מעמדם של פליטים (1951).
- פרוטוקול בדבר מעמדם של פליטים (1967).
- חוק חומרי-נפץ, תשי"ד - 1954.
- חוק יסוד כבוד האדם וחירותו, תשנ"ב - 1992.
- בג"צ 7385/13, 8425/13 איתן - מדיניות הגירה ישראלית ואח' ני ממשלת ישראל ואח',
<http://elyon1.court.gov.il/files/13/850/073/M19/13073850.M19.htm>
- בג"צ 7146/12, 7146/12 נגיט סרג' אדם ואח' ני כנסת ישראל ואח',
<http://elyon1.court.gov.il/files/12/460/071/b24/12071460.b24.htm>